

## A vallási másság „demitológizálása” kora újkori, itáliai zsidó polemikus szövegekben

DOBOS KÁROLY DÁNIEL

A kora újkori (XVI-XVIII. századi) Európában mindössze két ponton bontakozott ki igazán élénk, zsidó, keresztényellenes polemikus tevékenység: Németalföldön és Itáliában. Érdekes megfigyelni, hogy az itáliai gettósítás ellenére, mindkét ponton eszmék és gondolatok szabad áramlásának vagyunk tanúi a többségi társadalom és a közöttük élő zsidó kisebbség tagjai között.

Jómagam, egy a Bécsi Egyetemen működő kutatócsoport tagjaként, az itáliai héber nyelvű polemikus anyagot kutatom, és előadásom során ennek sajátosságairól szeretnék röviden képet adni, felvillantva a polémia történetében bekövetkező funkcióváltást, amit a gazdag itáliai anyag kiválóan reprezentál, s ami rávilágíthat a műfaj iránti felfokozott érdeklődés okaira is korszakunkban.

Jelenleg 49, Itália északi tartományaiból származó, XVI-XVIII. századi polemikus szöveget ismerünk, ugyanakkor mindössze 19 esetben tudjuk pontosan datálni a szöveget, de azt jól látjuk, hogy a szövegek nagy többsége XVIII. századi eredetű. A 19 datálható szöveg esetében 15 db biztosan XVIII. századi keltezésű. Ha ugyanezt az arányt az anonim szövegekre is kivetítjük, akkor azt látjuk, hogy a XVIII. század során átlagosan kb. 2,5 évente keletkezett egy új polemikus szöveg. De mégis mi lehetett a műfaj e „reneszánszának” oka Itáliában?

A magam részéről két okot jelölnék meg:

1. A zsidók és keresztények közötti fokozott közelség, ami bizonyos konzervatív körökben felfokozott félelmeket ébresztett és erős védekező reakciókat váltott ki.
2. Egyfajta funkcióváltás a polemikus szövegek esetében, melynek hatására e szövegek eddig nem ismert új szerepkörökben is megjelentek.

Ez utóbbira két példát említenék.

Egyrészt, megjelent egy, a középkortól kezdve dokumentált, populáris *Toledot Jesu* szövegcsoportnál irodalmasabb jellegű polemizáló szöveg-hagyomány. Előadásom során néhány parodisztikus formájú, bibliai héber nyelven, versformában íródott, zsidó polemikus kompozíciót mutatnék be, melyek a zsidó liturgia jól ismert darabjait utánozva teszik nevetségessé a kereszténység központi alakját, Jézust. Ezen irodalmi szövegek a középkortól jelentősen eltérő és más igényekkel fellépő olvasóközönséget feltételeznek, akik a szövegekben útmutatás vagy vigasztalás helyett esztétikai élményt keresnek.

Másfelől, a paródiák által arcunkra csalt mosoly bizonyos fokig „demitológizálja” az ellenfelet. Az agresszió előbb verbalizálódik, majd átadja a helyét a nevetésnek, ami megszelídíti az ellenségképet. Ugyanakkor e szövegek könnyedén átlátható „kettős éle” – zsidó liturgikus alkotások szövegszerű paródiái keresztényellenes

tartalommal – a kritika valódi irányultságának kérdését is felvetik. Vajon csakugyan biztosak lehetünk-e abban, hogy e sajátos alkotások kizárólag a keresztény vallás alapfeltevéseit voltak hivatva megkérdőjelezni, s nem értelmezhetjük-e őket egyfajta általános újkori székepszis, egy születőben lévő általános valláskritika első megjelenési formáinak is?

Másrészt, e szövegekben a „demitologizálás” egy másik módszerével is találkozhatunk. Itt a középkori szubjektív ellenségkép egy objektivitásra törekvő, a mi tudományos igényű kérdésfeltevéseinket megelőlegező vizsgálódásnak adja át a helyét. Így a művelt velencei rabbi, Jehuda Modena (1571–1648) az akkor még csak születőfélben lévő összehasonlító vallástudomány módszereivel vizsgálja a kereszténység dogmáit, és történeti perspektívában szemléli Jézus személyét.